

УДК 347.451:621.34(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.15>

Сафончик О.І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права*

Національного Університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0001-6781-8219>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Вступ. Регулювання цивільних правовідносин здійснюється за допомогою різних правових інститутів, з яких одним з основних є цивільно-правовий договір. Цей правовий інститут, відомий ще з римських часів, не втратив своєї актуальності, а, навпаки, набуває ще більшого значення.

Зростання ролі договору відбувається не лише в Україні, але й у багатьох інших країнах. Увага до регулювання договірних відносин відзначається також в Європейському Союзі.

Як відомо, договори в Цивільному кодексі України розташовані відповідно до системи, при цьому першою групою договорів у кодексі є ті, які стосуються оплатної передачі майна у власність. Одним із ключових договорів у цій групі є договір купівлі-продажу, який визнається не лише основним для цієї категорії, але й значущим для інших видів договорів, оскільки часто в нормах, регулюючих різноманітні договірні відносини, зроблено посилання на цей договір.

Договір купівлі-продажу, як відомо, встановлює товарно-грошові відносини між виробником і споживачем, і саме тому в ЦК України цьому договору та його різновидам приділено значну увагу – від статті 655 до статті 716. Для порівняння, у Цивільному кодексі Української РСР 1963 року (далі – ЦК УРСР 1963 р.) на цей договір відводилося всього 31 стаття (від статті 224 до статті 255). [1, 2]

Договір купівлі-продажу має важливе значення не лише в рамках конкретної держави,

а й у приватних відносинах між резидентами різних країн. Саме через це існує великий інтерес до уніфікації норм цього договору на міжнародному рівні. Вже в 1980 році була прийнята Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, а в 1986 році – Конвенція про право, яке застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. На рівні Європейського Союзу також відбувається узгодження та можливе прийняття єдиного документа, що містить уніфіковані норми для всіх договорів купівлі-продажу.

Відзначено, що реформування електроенергетики в Україні призводить до змін у тенденціях правового регулювання в галузі енергопостачання. Крім цього, важливо відзначити ускладнення договірних зв'язків унаслідок трансформації організаційної структури цієї галузі. Прийняття Закону України «Про ринок електричної енергії» [3] викликало появу значної кількості нових форм договорів, спрямованих на регулювання відносин, пов'язаних з виробництвом та придбанням електро- та теплоенергії. Запропонована система договорів у галузі електроенергетики є достатньо складною та віддаленою від оптимальної. Проте при формуванні системи договорів у галузі теплоенергетики автори Закону України «Про теплопостачання» [4] зазвичай базуються на системі договірних регулювання, передбаченій вказаним законом про електроенергетику. Однак творці ЦК України йдуть у розріз з вказаними вище законами, що

стосується регулювання договірних відносин у галузі електроенергетики.

Сфера наукових досліджень. Проблематиці договірного права України присвячені дослідження та наукові праці багатьох учених-правників, зокрема А. Ю. Бабаскіна, О. А. Беяневич, С. М. Бервено, Т. В. Бобко, Т. В. Боднар, С. Я. Вавженчука, В. А. Васильєвої, М. М. Великанової, М. В. Венецької, І. Я. Верес, В. В. Денисюка, О. В. Дзери, М. М. Дякович, Ю. О. Заїки, В. М. Коссака, О. О. Кота, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, М. О. Михайлів, В. С. Мілаш, А. В. Нижного, З. В. Ромовської, К. В. Скиданова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Г. П. Тимченка, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки, О. С. Яворської, У. В. Яримович, Є.Щ. Харитонова та багатьох інших.

Незважаючи на це, аналіз договору купівлі-продажу залишається актуальним у контексті оновлення чинного правового регулювання приватних відносин.

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних проблем правового регулювання договору купівлі-продажу електроенергії за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. У теорії цивільного права основною тенденцією розвитку науки про зобов'язання є їх поділ за метою та предметом договірних відносин. Особливості різних договірних зв'язків, які відображають специфіку діяльності, створюють передумови для визначення самостійних видів угод. Застосоване поняття «тип договору» в цивільному праві передбачає існування самостійних майнових відносин, що в кінцевому рахунку отримують чітко визначену договірну форму. Для об'єктивної оцінки значущості конкретних юридичних ознак та встановлення, наскільки правові особливості цього договору визначають його як самостійний вид чи окремий варіант іншого виду договору, основоположною має бути правова природа правочину та її юридичний результат.

Суть у тому, що передача (постачання, доставка) нафти, газу, ресурсів чи товарів

через приєднану мережу представляє собою технічну особливість або один з методів виконання зобов'язань, які випливають з аналогічних договорів. Самі за себе ці дії не можуть виступати як характеристика для визначення самостійного типу договору. Один із критеріїв для визначення особливого типу договору енергопостачання розглядає об'єкт цього договору - енергію. Властивості саме цього об'єкта визначають необхідність спеціальних правил, які регулюють правові відносини, пов'язані з постачанням енергії через приєднану мережу. У випадку, коли предметом правових відносин є саме енергія, а не ресурси чи інші товари, передача їх покупцеві (споживачеві) через приєднану мережу є лише одним із можливих методів виконання зобов'язань. Нафту або нафтопродукти можна також доставити покупцеві в цистернах, а газ - у балонах. Такі відносини підпадають під регулювання договорів поставки або купівлі-продажу.

Найбільш послідовною є позиція, стверджуюча, що правочини на постачання через приєднану мережу обмежують відносини лише до постачання електроенергії та тепла саме за допомогою приєднаної мережі, тобто електромережі або трубопроводу [5]. Тобто це обмеження є важливим у забезпеченні безперервного характеру постачання і створює безпосередню взаємозалежність між постачальником та споживачем. Лише в такому випадку виникає безперервне постачання, що призводить до розширення договірних відносин на сферу використання енергії. Таким чином, вважається, що угоди про енергопостачання мають врегульовувати тільки відносини, пов'язані з постачанням через приєднану мережу лише в тих випадках, коли через неї передається енергія, а не будь-які ресурси чи товари.

Суть вищезазначених договірних структур у галузі обігу електричною та тепловою енергією можна узагальнити поняттям «придбання та реалізація енергії». З одного боку, назвавши договірні форми обігу електричною або тепловою енергією договором

поставки або купівлі-продажу, законодавці не впровадили жодних радикальних змін, оскільки обидва типи договорів - поставки та енергопостачання - відносяться до категорії угод купівлі-продажу. Проте ні договір купівлі-продажу, ні окремий договір поставки, як вони наразі визначені цивільним кодексом України, не призначені для регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії. Об'єктом цих договорів є товари, розглядувані як речі (індивідуально - конкретні або визначені родовими ознаками).

Відтак, основна проблема полягає в тому, що більшість норм, які регулюють обов'язки продавця (постачальника) щодо передачі товару у власність покупця, спрямовані саме на відносини, пов'язані з передачею речей, тому не можуть застосовуватися до відносин, пов'язаних з реалізацією енергії: правила про відповідальність продавця у разі вилучення товару від покупця, гарантійні терміни, комплектність товару, тара та упаковка та інші - не застосовні до відносин сторін, пов'язаних із придбанням (реалізацією) енергії. [6]

Оптимальним основним договірним форматом, який слід використовувати для регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії, є договір енергопостачання. Незалежно від усіх моделей договорів, які передбачені сучасним законодавством про електроенергетику і якими формалізуються відносини з реалізації (придбання) електричної та теплової енергії, спільним елементом є об'єкт договору (тобто енергія) і спосіб виконання зобов'язань (передача енергії може відбуватися лише через приєднану мережу). Саме особливості об'єкта та предмета договору визначають його як окремий тип договору купівлі-продажу. Навіть за назвою «договір купівлі-продажу (поставки) електричної енергії» виявляється, що за своєю правовою природою він не може бути кваліфікований як договір купівлі-продажу або договір поставки, так як ці терміни визначені в ЦК України на теперішній час.

Розвиток виробництва та економіки призвів до перегляду концепції майна та юридичного визнання нових форм його існування. Власність почала застосовуватися до об'єктів, таких як електроенергія та газ, а згодом і до інших видів енергії та сировин, які виходять за рамки традиційного розуміння майна. З урахуванням специфічних фізичних властивостей електроенергії і теплової енергії стало очевидним, що ці ресурси не можуть бути об'єктом угод майнового найму чи зберігання, оскільки після закінчення визначеного терміну майно, передане в рамках таких угод, повинно бути повернуте. Оскільки електро- та тепла енергія споживаються, неможливо їх повернути [7].

Відносно новим напрямком у розширенні кола об'єктів речових прав є розробка та застосування концепції «безтілесного майна», до якого відносяться електроенергія, газ та цінні папери. Такий підхід відзначається певною прагматичністю законодавця, оскільки передбачає можливість використання загальних норм купівлі-продажу для окремих видів договорів, уникаючи дублювання норм, які регулюють подібні відносини.

Відповідно до чинного законодавством, об'єктом правовідносин можуть бути різноманітні матеріальні й нематеріальні блага, такі як речі, гроші, цінні папери, майно, майнові права, результати робіт, послуги, інтелектуальні та творчі досягнення, інформація тощо. Відзначимо, що в юридичній літературі існують різні погляди, щодо того, чи є енергія річчю. З введенням у дію Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України це питання стало більш актуальним, оскільки законодавчо визначено, що річ - це предмет матеріального світу (ст. 179 Цивільного кодексу України).

Оскільки енергія не може бути розглянута як звичайний предмет матеріального світу, а представляє собою властивість матерії у певному стані (напруга струму, температура води, пара тощо), ця особливість виявляється в її здатності виробляти корисну роботу,

забезпечувати технологічні процеси та створювати необхідні умови для діяльності людей (освітлення, вентиляція, опалення тощо).

Згідно з Законом «Про ринок електричної енергії» [3], термін «двосторонній договір» визначається як угода про купівлю-продаж електричної енергії, укладена між двома учасниками ринку за межами організованих сегментів ринку (за винятком угод на постачання електричної енергії споживачу). Україна наразі не має окремого виділеного майданчику для укладення угод в сегменті двосторонніх договорів.

Згідно із чинним законодавством, будь-які два учасники ринку мають право укласти угоди купівлі/продажу електричної енергії враховуючи власні інтереси. Головним вимогам для таких угод є обов'язкова реєстрація в Національній енергетичній компанії «Укренерго» стосовно обсягів та періоду реалізації угоди. Крім того, Товарна біржа «Українська енергетична біржа» має ліцензію для проведення аукціонів та укладання угод щодо купівлі/продажу електричної енергії.

Продаж та купівля електричної енергії відбувається за допомогою двосторонніх договорів, умови яких визначаються сторонами угоди або підлягають регулюванню органом державного контролю в електроенергетиці в рамках Закону «Про ринок електричної енергії України».

Правочини про купівлю-продаж електроенергії між виробниками та постачальниками електроенергії встановлюють обсяги, ціни та інші умови постачання відповідно до взаємних узгоджень сторін угоди [8, 31]. Ці двосторонні правочини можуть бути укладені на різні терміни (операційні періоди) як для постійного обсягу купівлі-продажу електричної енергії, так і для змінного. Також учасники ринку електроенергії можуть домовлятися про різні варіанти «гнучкості» в постачанні електричної енергії як для одного, так і для обох контрагентів угоди. Важливо зауважити, що термін «поставка» у цьому контексті вказує на передачу прав власності на конкретний

обсяг електричної енергії від однієї сторони правочину до іншої.

Згідно з Законом «Про ринок електричної енергії» [3], можливість укладання двосторонніх угод щодо купівлі/продажу електроенергії передбачена за взаємною згодою сторін. Учасники угоди фіксують факт трансакції у системі Оператора системи передачі, вказуючи конкретний обсяг електроенергії, при цьому фінансові умови угоди залишаються комерційною таємницею. Індивідуальні можливості укладання таких угод можуть відрізнятися для окремих учасників ринку.

В рамках укладення угод та кілька днів до початку операційної доби, виробники повинні подати заявки до Оператора системи передачі для активації свого електротехнічного обладнання.

Важливо відзначити, що учасники ринку мають право укласти двосторонні угоди за різними методами, за винятком учасників ринку, які зобов'язані використовувати конкретні торговельні платформи в рамках покладених на них обов'язків.

Незважаючи на різноманіття методів, найбільш поширеною формою укладання двосторонніх правочинів є біржові торги. Договори на біржі у формі купівлі/продажу електроенергії можуть визначатися результатами аукціону чи торгів у реальному часі. При цьому можна виділити односторонній аукціон єдиного покупця та аукціон єдиного продавця, а також двосторонні аукціони.

В залежності від форми біржових торгів, двосторонні угоди можуть укладатися безпосередньо між покупцем та продавцем або між учасником торгів та оператором біржі або ринку. Також оператор системи передачі та оператори систем розподілу можуть укласти двосторонні правочини для компенсації витрат електроенергії, а постачальники універсальних послуг можуть купувати електричну енергію виробників. Умови таких правочинів визначаються органом державного регулювання електроенергетики згідно із Законом «Про ринок електричної енергії України».

Слід зазначити, що торгівельні платформи, що належать до сегменту двосторонніх договорів, пропонують учасникам ринку можливість участі у конкурентних торгах, які відбуваються за процедурою закритого аукціону. Закритий аукціон є формою торгів, де лише один учасник виступає ініціатором, а інші учасники, які подають заявки з операціями, зустрічними за видом операції, беруть участь у торгах.

Механізм реалізації цих торгів полягає в односторонньому аукціоні для купівлі або продажу електричної енергії. Алгоритм закритого аукціону визначає обсяги та ціни купівлі-продажу електричної енергії шляхом визначення точки перетину між кривою попиту та кривою пропозиції.

Точка перетину між кривою попиту, яка формується на основі усіх заявок учасників закритого аукціону, та кривою пропозиції, побудованою на основі заявки ініціатора аукціону, або між кривою попиту, побудованою на основі заявки ініціатора аукціону, та кривою пропозиції, побудованою на основі усіх заявок учасників закритого аукціону, представляє собою баланс між попитом і пропозицією. Ціна, що відповідає точці перетину цих кривих, визнається рівноважною ціною закритого аукціону.

У випадку, коли обсяг електричної енергії, вказаний у заявці ініціатора аукціону, перевищує або дорівнює загальному обсягу електричної енергії, який складається з усіх заявок, поданих учасниками на закритий аукціон, криві попиту і пропозиції не перетинаються. У такому випадку аукціон вважається невідбутнім.

Переможцями визнаються учасники, які на момент завершення закритого аукціону запропонували ціну купівлі, що перевищує або дорівнює рівноважній ціні закритого аукціону, або ціну продажу, що менше або дорівнює рівноважній ціні закритого аукціону.

Маємо висновок про те, що ринок будь-якого економічного блага, будь то товар, послуга чи їх сукупність, за які ми здійснюємо плату при їх придбанні, представляє собою економічний механізм взаємодії між споживачами (покупцями) та виробниками (продав-

цями). Ця взаємодія призводить до укладання комерційних правочинів, що завершуються актом купівлі-продажу [9, 10]. Кожен ринок завжди має дві сторони: сторону попиту, яку формує сукупність споживачів, які висловлюють свій попит на продукт ринку, та сторону пропозиції, яку формує сукупність виробників, що забезпечують пропозицію продукту ринку [11,12].

Отже, вважаємо, що на сьогодні вже можна говорити про єдину структуру договірних відносин із постачання енергії. Основні принципи функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії (потужності) визначають правила його дії, розподіл навантажень між генеруючими пристроями та формування ринкової ціни на електричну енергію згідно з умовами відповідного договору. Оптовий ринок електричної енергії (потужності) визначається як сфера купівлі-продажу електричної енергії (потужності) суб'єктами в межах Єдиної енергетичної системи України. До числа учасників оптового ринку електричної енергії (потужності) входять ДП НЕК «Укренерго», ДП «Енергоринок», електростанції, енергопередавальні та енергопостачальні організації.

Однак не всі правочини, які укладаються за участю суб'єктів оптового ринку електричної енергії, можуть бути класифіковані як договори енергопостачання чи його варіації. Такими є лише правочини, укладені енергопостачальними організаціями зі споживачами (абонентами). З урахуванням угод, що укладаються між іншими суб'єктами оптового ринку електричної енергії, їх слід регулювати незалежно, включаючи вирішення питань у постановах Кабінету Міністрів України та рішеннях Національної комісії регулювання електроенергетики України.

Договір енергопостачання є широко поширеним серед різних суб'єктів, оскільки практично всі фізичні та юридичні особи в сучасному світі використовують електричну та теплову енергію. Відносини, пов'язані із споживанням енергії, регулюються договором енергопостачанням.

Анотація

У статті зазначено, що договір купівлі-продажу належить до найбільш поширених видів договорів у цивільному та господарському обігу, охоплюючи передачу майна у власність. Як ключовий механізм регулювання суспільних відносин, що сприяє переходу майна через оплату, цей договір визнається юридичним фактом лише у випадку відповідності його вимогам щодо змісту та форми, установленим чинним законодавством.

Відмічається, що продаж та купівля електричної енергії реалізуються шляхом укладення двосторонніх угод, умови яких визначаються сторонами або підлягають регулюванню органами державного контролю в електроенергетиці відповідно до Закону «Про ринок електричної енергії України».

Визначено, що договори між виробниками та постачальниками електроенергії встановлюють умови постачання, включаючи обсяги та ціни, враховуючи взаємні згоди сторін. Проте виникає виклик у зв'язку з тим, що більшість норм, що регулюють обов'язки продавців (постачальників) стосовно передачі товарів, не є застосовними до реалізації енергії.

В статті акцентовано увагу на тому, що не всі правочини, які укладаються за участю суб'єктів оптового ринку електричної енергії, можуть бути класифіковані як договори енергопостачання чи його варіації. Такими є лише правочини, укладені енергопостачальними організаціями зі споживачами (абонентами). З урахуванням угод, що укладаються між іншими суб'єктами оптового ринку електричної енергії, їх слід регулювати незалежно, включаючи вирішення питань у постановках Кабінету Міністрів України та рішеннях Національної комісії регулювання електроенергетики України.

Проте виникає потреба у визначенні нових форм та концепцій, щоб врахувати особливості об'єкта та предмета договору у сфері енергетики. Розвиток виробництва та зміни в економіці також визначають необхідність перегляду концепції майна та визнання нових форм його існування, таких як «безтілесне майно», що охоплює електроенергію та інші форми енергії.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язальне право, зобов'язання, цивільно-правовий договір, договір купівлі-продажу, електроенергія, зелений тариф, приватне домогосподарство.

Safonchyk O.I. Legal regulation of the power sale and purchase agreement under the legislation of Ukraine

Summary

The article notes that a sale and purchase agreement is one of the most common types of agreements in civil and commercial circulation, covering the transfer of property into ownership. As a key mechanism for regulating social relations, which facilitates the transfer of property through payment, the agreement is recognized as a legal fact only if it meets the requirements for content and form established by applicable law.

It is noted that power sale and purchase is realized by concluding bilateral agreements, the terms of which are determined by the parties or are subject to regulation by the state control authorities in the electricity sector under the Law "On the Electricity Market of Ukraine".

It is marked that agreement between power producers and suppliers establish the terms of supply, including volumes and prices, given the mutual agreements of the parties. However, a challenge arises due to the fact that most of the rules governing the obligations of sellers (suppliers) in relation to the transfer of goods are not applicable to the sale of power.

The article focuses on the fact that not all transactions concluded with the participation of wholesale electricity market participants can be classified as power supply agreements or their variations. Thus,

transactions concluded by energy supply organizations with consumers (subscribers) can be classified as such. Taking into account the agreements concluded between other entities of the wholesale electricity market, they should be regulated independently, including settling issues within resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine and decisions of the National Energy and Utilities Regulatory Commission.

At the same time, there is a need to define new forms and concepts to take into account the specifics of the object and subject of the power agreement. The development of production and changes in the economy also determine the need to revise the concept of property and recognize new forms of its existence, such as “incorporeal property” covering electric power and other forms of energy.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, law of obligations, obligations, civil law contract, purchase-sale agreement, electricity, feed-in tariff, private household.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Цивільний кодекс УРСР. Документ № 1540-06. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>
3. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27-28. Ст. 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
4. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15#Text>
5. Немченко С.С. Договір постачання електричної енергії через приєднану мережу за цивільним законодавством України. Дис. на здоб доктора юрид. наук.12.0.03. К.2010. 201с.
6. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. К.: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с. 276с
7. Криворучко В. Особливості договорів енергопостачання та їх місце в системі договорів. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. Martie 2015. С. 79-82.
8. Блінов І.В. Теоретичні та практичні засади функціонування конкурентного ринку електроенергії. К.: Наукова думка, 2015. 250 с.
9. Mohammad Shahidehpour, Hatim Yamin, Zuyi Li. Market Operations in Electric Power Systems. Forecasting, Scheduling, Risk Management. Wiley-IEEE Press, 2002. 552 p.
10. Саух С.Є., Борисенко А.В. Математичне моделювання електроенергетичних систем в ринкових умовах: монографія. К.: «Три К». 2020. 340 с.
11. Momoh J., Mili L. Economic Market Design and Planning for Electric Power Systems. Institute of Electrical and Electronics Engineers. 2009. pp. 277. DOI:10.1002/9780470529164
12. Hogan W. Electricity market structure and infrastructure. Time on Energy Policy Conference. Harvard University. 2008.